

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE AÇIK İŞYERLERİ İLİŞKİSİ AÇISINDAN İŞSİZLİK DURUMU

Doç. Dr. MUSTAFA SAATÇI (*)

GİRİŞ :

İşsizlik, iktisadi ve sosyal açıdan gelişme seviyesi ne olursa olsun o ülkenin en önemli problemini teşkil etmektedir.

Genellikle işsiz denildiğinde, kabiliyetsizliğinden dolayı iş bula-mamış bir insan akla gelmektedir. XIX. asırda geçerli olan bu dü-şünce, çağımız şartlarına uymamaktadır. Modern ekonomide, işsizli-ğin fertlerin geçimsizliğinden, haylazlığından, kabiliyetsizliğinden değil, cemiyetlerin iktisadi bünyesinden doğduğu kabul edilmekte-dir.

Bu çalışmanın amacı, işsizliğin doğuş sebepleri, çeşitleri, ge-lişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki durumlar üzerinde geniş ola-rak durmak değildir. Sadece bazı açık işsizlik tiplerinin, pek az kaynakta değişik açıdan ele alındığını ve bu değişikliğin ne oldu-ğunu belirttiikten sonra aynı açıdan Türkiye'deki durumu mevcut ve-riler ölçüsünde belirlemektedir.

İŞSİZLİK :

İşsizlik genel olarak bir ekonomideki emek arzı ile emek talebi seviyeleri arasındaki farktır. Bu farkın nasıl geliştiği, hangi sebeb-lerden ileri geldiği, ülkelere göre nasıl farklılıklar arz ettiği, hangi çeşitlerde görüldüğü ve ne gibi tedbirlerin alınabileceği işsizliğin konularını teşkil etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin sebepleri ve bu problemin çözüm yolları gelişmiş ülkelerden farklıdır. Gelişmiş ülkelerde iş-sizlik çok defa efektif talep noksanlığının sonucudur. Gelişmekte olan ülkelerde ise işsizlik, gelişmiş ülkelerin aksine, tasarruf eğili-minin yüksek olmasından değil düşük olmasından ileri gelmektedir.

(*) Kayseri Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

«Umumiyetle sanayide ileri gitmiş ülkelerde işsizlik, emeğe karşı talepte vukua gelen değişmelerden ve mecmû fiilî talebin kifa-yetsizliğinden veya mal fazlalığından doğar. Bu sebeple gelişmiş ülkeler için en önemli işsizlik kolu yaygın mahiyette olan konjonktürel (devri) işsizliktir.

İktisaden gelişen ülkelerde ise, Türkiye'de olduğu gibi, işsizlik daha ziyade mahdut istihlal imkânları karşısında emek arzında vukua gelen sür'atli değişmelerden veya sür'atle artan nüfus fazlasının mahdut istihlal cihazına sığdırılamayışından doğar.» (1)

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen işsizlik çeşitleri üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlarda sırasıyla açık işsizlik, gizli işsizlik ve sürekli işsizliktir.

Burada üzerinde durmak istediğimiz, açık işsizlik çeşitleri olarak sıralanan konjonktürel (devri) işsizlik, mevsim işsizliği, teknolojik işsizlik, bünyevi işsizlik ve arızı işsizliklerin sebepleri çeşitli kaynaklarda yaklaşık şekilde izah edilmekle birlikte bünyevi işsizliğin ayrı bir açıdan da ele alındığını belirtmektir. Bünyevi işsizlik, bazı kaynaklarda teknolojik işsizlik kavramı altında incelenmekte ve genel olarak, cemiyetlerin ekonomik, sosyal, kültürel hayatındaki değişikliklerin yanında adetlerdeki ve modadaki değişikliklerin sebep olduğu bir işsizlik çeşidi olarak veya üretim vasıtaları ile emek arzı arasındaki dengesizlikten doğduğu şeklinde tarif edilmektedir. Bu genel tariflerin yanında açık işyeri miktarı kadar işsiz miktarının bulunması arızı işsizlik olarak kabul edildiği gibi açık işsiz miktarının açık işyeri miktarından fazla olması ve talep edilen emek vasfı ile arz edilen emek vasfı arasında fark bulunması veya farklı bölgelerde bulunması bünyevi işsizliği yaratır (2) şeklinde de tarif edilmektedir.

Bundan sonraki kısımlarda işsizlik ile açık işyerleri arasındaki ilişkilerin açık işsizlik çeşitlerinde nasıl ortaya çıktığı ve Türkiye'de mevcut verilere göre durumun ne olduğu belirlenmektedir.

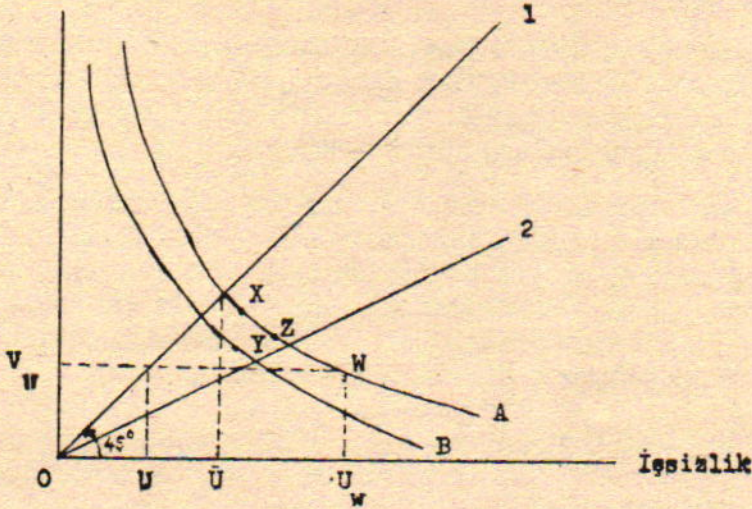
İŞSİZLİK VE AÇIK İŞYERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Toplam işsizlik ile toplam açık işyerleri arasındaki ilişkileri şekil 1 de açık olarak görebiliriz. Açık işyerleri dikey ekseninde, toplam işsizlik yatay ekseninde gösterilmektedir (3). Emek piyasasının belli bir yapısı için işsizlik ve açık işyerleri negatif bir ilişkiye sahiptir.

(1) S. Zaim; Çalışma Ekonomisi, İstanbul, 1975, s. 134.

(2) A. Rees; The Economics Of Work And Pay, New York, 1973, s. 112.

Açık İşyerleri

Şekil 1 : İşsizlik ve Açık İşyerleri Arasındaki İlişki

Şekilden anlaşılacağı gibi; işsizlik seviyesi çok düşük olduğunda doldurulamayan açık işyerleri miktarı artabilir. Bu durum arizi işsizliğin azalması yönünde küçük bir tesir yapabileceği gibi iyi bir iş bulmanın kolaylaşmasından dolayı işsizlik süresini de azaltabilir.

Emek piyasasının düzeltici fonksiyonu veya bünyevi işsizliğin azaltılması ya işçilerin vasıflarına uygun yerlerde istihdam edilmesi veya işçilerin yeniden eğitilmesi ile sağlanır. Bu işlemler A eğrisini (işsizlik ve açık işyerleri arasındaki ilişki eğrisi) orijine doğru kaydırarak B eğrisini oluşturacaktır. B eğrisi belirli bir toplam talep seviyesinde A eğrisine nazaran daha az işsizliğin ve daha az açık işyerlerinin bulunduğunu göstermektedir.

45° lik doğrunun her noktası her seviyedeki işsiz miktarına eşit miktarda açık işyerinin bulunduğu bir emek piyasasını belirtiyor. Ancak buradaki eşitlik emek arz ve talebinin kantitatif dengesi açısından değildir. Bu doğru tam istihdam ile noksan istihdamı ayırt etmek için kullanılan genel bir doğrudur. Bu doğrunun sağındaki herhangi bir doğru talep eksikliğini gösterir. Çünkü 45° lik doğrunun sağında-

(3) A. Rees; a.g.e., s. 114 - 117.

ki bir doğru üzerindeki tüm noktalarda işsizlik miktarı açık işyeri miktarını aşar.

Cari ücretlerin aşağıya doğru rijit olduğu varsayımına göre, açık işyerlerinin işsizlerden fazla olduğu sektörlerde cari ücretler aşırı talep ölçüsünde artabilir. Aşırı talebin olmadığı sektörlerdeki durum ikinci doğru üzerinde gösterilmektedir.

Doldurulamayan açık işyerlerine ait detaylı bilgilerin bulunmadığı ülkelerde toplam talebin azalmasından ve bünyevi dengesizlikten dolayı meydana gelen işsizlik artışlarını ayırt etmek çok güçtür. Buna karşılık açık işyeri istatistiklerinin bulunduğu ülkelerde talep eksikliğinin ve bünyevi dengesizliklerin meydana getirdiği işsizlik daha açık olarak görülebilir. Şekilde A eğrisi üzerindeki X ten Z ye doğru bir hareket açık işyerlerinin azaldığını, işsizliğin arttığını belirtmektedir. B eğrisi üzerindeki Y den A eğrisi üzerindeki Z ye doğru bir harekette hem açık işyerlerinin hem de işsizliğin arttığını göstermektedir. Açık işyerleri istatistiklerinin bulunmadığı ülkelerde ikinci tip hareket (Y den Z ye) coğrafi ve mesleki işsizlik oranlarının dağılımını gösterir.

Açık işyerlerinde bir değişiklik olmadan işsizlik miktarındaki bir artış bünyevi (structural) ve talep eksikliği işsizliğinde (demand deficiency unemployment) aynı anda meydana gelen artış belirtir.

Şekil talep eksikliği arizi ve bünyevi işsizliklerin izahı için kullanılabilir. A eğrisi üzerindeki W ücreti, U_w işsizlik miktarını, V_w açık işyerlerini gösterdiğini varsayalım. U_w (işsizlik miktarından) V_w (açık işyerleri) çıkarıldığında \bar{U} U_w aralığı talep noksanlığından ileri gelen işsizlik miktarını kabaca gösterir. $O V_w$ veya eşiti olan $O \bar{U}$ da arizi ve bünyevi işsizlik miktarını ifade eder. Emek piyasasının bünyesinde bir değişiklik olmadan talep artarsa işsizlik miktarı U seviyesine düşer. Bu noktada talep noksanlığından ileri gelen işsizlik miktarı sıfır olmasına karşılık arizi ve bünyevi işsizlik miktarı \bar{U} U mesafesi kadar artar.

Şekil arizi işsizlik ile bünyevi işsizlik arasında ayırdedici herhangi bir esas ortaya koymamaktadır.

TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Bir ülkede işsizliğin tetkiki direkt ve endirekt yollardan o ülkede ekonomik ve sosyal gelişme problemlerinin araştırılması anlamına gelmektedir (4). Türkiye'deki işsizlik gizli işsizlik açık işsizlik ve çeşitleri, eksik istihdam açısından ele alınarak geniş olarak incele-

nebilir. Durum burada belirtildiği gibi geniş olarak ele alınmamaktadır. Sadece bir evvelki kısımda teorik olarak ele alınan işsizlik ve açık işyerleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve mevcut verilere göre talep eksikliği, arizi ve bünyevi işsizliklerin belirlenip belirlenmeyeceği araştırılmıştır.

Türkiye'de işsizlik miktarı ile ilgili verileri nüfus sayımlarında, plan ve programlarda ve diğer çalışmalarda bulunduğu gibi İş ve İşçi Bulma Kurumu da yayınlamaktadır. Ülkemizde bu kuruma müracaat mecburi olmadığından ve bir çok işveren doğrudan doğruya kendileri işçilerini bulduklarına göre bu kurumun vereceği bilgilerin iş piyasasının tamamını kapsamıyacağı açıktır. Bu çalışma için işsizlik miktarlarının yanında istenen işçi sayısı, doldurulamayan açık işyeri verilerine de ihtiyaç vardır. Bu tür veriler sadece İİB Kurumunca toplandığı için analizde bu kurumun verileri esas alınmıştır.

Tablodan, iş isteyenler ve ertesi aya devredilen işsiz sayılarının devamlı bir artış göstermesine karşılık istenen işçi sayısında devamlı bir durgunluk olduğu anlaşılmaktadır. Doldurulamayan açık işyeri miktarı olarak pek değişmemekle birlikte işsiz sayısına oranı %11,36 lık bir seviyeden %1,06 düşmüştür.

İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerini bir evvelki kısımdaki incelemelerin ışığı altında değerlendirebiliriz. Buna göre, ay sonunda devredilen işsiz sayısından doldurulamayan açık işyerleri çıkarıldığında geriye kalan miktar kabaca aylık ortalama talep noksanlığının sebep olduğu işsizlik miktarını verir (kolon 8). Kolon 6 doldurulamayan açık işyerleri miktarı olup şekil birdeki tarif gereği arizi ve bünyesi işsizlik miktarını göstermektedir. Kolon 7 işsizlik tiplerine göre değerlendirildiğinde, arizi ve bünyevi işsizlik miktarının toplam işsizlik içindeki yüzdesini gösterdiği anlaşılır. Oranın 15 yıllık devre içinde % 11 lik seviyeden % 1 e düşmesi Türkiye'de arizi ve bünyesi işsizlik oranının toplam işsizlik içinde azaldığını ve talep eksikliği işsizliğinin gittikçe çoğaldığını gösterir.

Bu tablodaki verilerden faydalanarak istenen işçi sayısı ile işsizlik arasında ve doldurulamayan açık işyerleri ile işsizlik arasındaki ilişkiler kantitatif olarak belirlenmiştir. Yapılan hesaplamalar neticesinde istenen işçi sayısı ile işsizlik arasındaki ilişki için aşağıdaki regresyon denklemi bulunmuştur.

$$Y = 18\,095,27 + 0,394 X - 0,000002 X^2$$

(4) N. Ekin; Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik. İstanbul, 1971, s. 295.

Tablo 1 : Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanalıyla İş İsteyenler, İstenen İşçi Sayısı, İşe Yerleştirilenler, Ertesi Aya Devredilen İşsiz Sayısı, Açık İşyerleri ve Açık İşyerlerinin İşsiz Sayısına Oranı 1964 - 78

Yıllar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(3-4=6)	(4/5=7)	(5-6=8)
	İş İsteyenler	İstenen İşçi Sayısı	İşe Yerleştirilenler	Devredilen İşsiz Sayısı	Açık İşyerleri	Açık İşyerlerinin İşsiz Sayısına Ora.	Talep Eksikliği	
1964	37 331	28 835	26 164	23 507	2 671	11,36	20 836	
1965	33 282	23 182	21 506	22 536	1 676	7,44	20 860	
1966	33 891	23 852	21 920	24 305	1 932	7,95	22 373	
1967	36 312	25 438	23 878	26 790	1 560	5,82	25 230	
1968	41 951	30 478	29 064	33 011	1 414	4,28	31 597	
1969	43 897	30 763	29 622	39 048	1 141	2,92	37 907	
1970	46 659	28 899	27 832	43 778	1 067	2,43	42 711	
1971	48 328	31 633	30 607	44 946	1 026	2,28	43 920	
1972	51 045	35 328	33 814	43 886	1 514	3,45	42 372	
1973	48 453	34 158	32 923	44 765	1 235	2,76	43 530	
1974	59 921	38 287	36 818	88 561	1 469	1,66	87 092	
1975	50 092	29 735	28 129	116 766	1 606	1,38	115 160	
1976	70 722	34 289	32 117	141 276	2 172	1,54	139 104	
1977	68 904	33 770	31 403	142 654	2 367	1,66	140 287	
1978	69 355	26 510	24 743	166 802	1 767	1,06	165 035	

Kaynak : DİE Aylık İstatistik Bültenleri

Burada X ertesi aya devredilen işsiz sayısını, Y istenen işçi sayısını ifade etmektedir. Bu denklem bir parabol denklemdir. Denklem işsizlik miktarındaki (X) artışların zaman içinde açık işyerlerini azalttığını göstermektedir. Denklemdaki katsayıların t değerleri hesaplanarak teste tabi tutulmuştur. Test neticesinde her üç katsayı için sırasıyla $t_a = 349$, $t_b = 4,334$ ve $t_c = 4,096$ bulunmuştur. Yüzde bir önem seviyesinde 12 serbestlik derecesi için t değeri 2,681 dir. Buna göre her üç katsayının t değerleri, belirtilen önem seviyesi ve serbestlik derecesi için okunan t değerinden büyük olduğundan $H_0:A=0$ şeklinde kurulmuş olan hipotezin 0,01 önem seviyesinde red edilmesi gerekir. Dolayısıyla a,b,c katsayıları sıfırdan farklı olup, X ve Y değerleri esas alınarak hesaplanan tahmini rearasyon denkleminin X değerlerine göre Y değerlerinin tahmininde kullanılabilirceği anlaşılır.

Açık işyerleri ile işsizlik arasındaki ilişki için de aşağıdaki rearasyon denklemi bulunmuştur.

$$Y = 2107,67 - 0,0204 X + 0,00000013 X^2$$

Burada X ertesi aya devredilen işsiz sayısını, Y doldurulamayan açık işyerlerini ifade etmektedir.

Test neticesinde her üç katsayı için sırasıyla $t_a = 4,90$, $t_b = 1,492$ ve $t_c = 1,736$ bulunmuştur. Yüzde bir önem seviyesinde, 12 serbestlik derecesi için t değeri 2,681 olduğuna göre a katsayısı önemli, b ve c katsayıları önemsiz çıkmaktadır. Bu bize işsizlik sayısı ile doldurulamayan açık işyerleri arasında önemli bir ilişkinin bulunmadığını gösterir. Dolayısıyla doldurulamayan açık işyerleri mevcut iken işsiz miktarının devamlı artması talep eksikliği işsizliğinin yanında yanlış eşlendirmeden (mismatching) meydana gelen bünyevi işsizliğin de bulunduğunu gösterebilir.

A.P. Thirlwall, İngiltere için 1949 - 1966 dönemine ait verilere dayanarak işsizlik oranları ile açık işyerleri arasında doğrusal bir regresyon denklemi hesaplamıştır (5).

$$U = 2,989 - 0,908 V \quad r^2 = 0,682$$

U = işsizlik oranı V = Açık işyerleri oranı r^2 = determinasyon kat-

(5) A. Rees; a.g.e., s. 122.

Tablo 2 : Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanalıyla İstenen İşçi Miktarının İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Karşılama Oranları 1971 - 78

Yıllar	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
TOPLAM		Tarım Orman Avcılık ve Balıkçılık	İstihraç Sanayi	Gıda Maddeleri ve İçki Sanayi	Tütün	Dokuma ve Gi- ycek Sanayi	Temel Madenler Sanayi ve Maden- ci Eya Sanayi	Taşıma Araçları Sanayi	Diğer	İnşaat	Ticaret Banka ve Sigorta	Ulaştırma	Hizmetler
1971	0,97	0,99	0,70	0,95	0,99	0,95	0,90	0,81	0,93	0,97	0,95	0,91	0,89
1972	0,96	0,97	0,86	0,94	0,93	0,91	0,84	0,86	0,96	0,94	0,94	0,87	0,84
1973	0,96	1,00	0,87	1,02	0,93	0,92	0,92	0,84	0,85	0,96	0,94	0,89	0,85
1974	0,96	0,99	0,83	0,92	1,12	0,93	0,79	0,84	0,96	0,96	0,94	0,87	0,85
1975	0,95	1,00	0,74	0,98	0,93	0,93	0,82	0,74	0,82	0,94	0,94	0,86	0,82
1976	0,94	0,99	0,88	0,95	0,94	0,89	0,81	0,80	0,82	0,93	0,89	0,85	0,82
1977	0,93	0,99	0,91	0,95	0,88	0,91	0,74	0,69	0,81	0,93	0,86	0,87	0,80
1978	0,93	0,99	0,91	0,97	0,85	0,90	0,84	0,77	0,80	0,92	0,89	0,92	0,78

Kaynak : DİE Aylık İstatistik Bültenleri 1975 X-XII, 1977 XII ve 1979 VII - VII, s. 8 deki aylık ortalama verilerden faydalanarak hesaplanmıştır.

sayısı. Denklemden, açık işyerleri oranı arttıkça işsizlik oranının doğrusal olarak azalacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki doldurulamayan açık işyerlerinin hangi sektörlerde olduğunu tablo ikiden takip edebiliriz. Tablo istenen işçi miktarının karşılanma oranlarını sektörler göre göstermektedir. Daha önceki yıllarda bu kapsamda veriler bulunmadığı için sadece 1971 - 1978 dönemi ele alınmıştır. İşverenlerce talep edilen işçi sayısını karşılama oranı toplam için % 93 ile % 97 arasında değişmesine karşılık sektörler göre yapılan hesaplamada karşılama oranlarının sayısı. Denklemden, açık işyerleri oranı arttıkça işsizlik oranının doğru sektörler göre yapılan hesaplamada karşılama oranlarının %69'a kadar düştüğü görülmektedir. Düşük karşılama oranlarının taşıma araçları, temel makina ve madeni eşya sektörleri gibi orta seviyeli teknik eleman ihtiyacının diğer sektörler oranla daha fazla olması emek arzı ile emek talebi arasındaki vasıf farklarının bulunduğunu daha açık bir şekilde göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de, İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerinin kapsamı göz önünde bulundurularak, talep noksanlığının sebep olduğu işsizlik yanında bünyevi ve arizi işsizliğin de bulunduğu ve 15 yıllık devre içinde bünyevi ve arizi işsizlik toplamının toplam işsizlik içindeki oranının düştüğü ifade edilebilir.